Stadsodling i Malmö och New York

Staden som åkermark

Text JOHANNA G JIMENEZ *Foto* CHRISTIAN JIMENEZ

EKLUNDH
PAGLERT

Innehåll

Förord.....6

1. Inledning.....9
   - *New York – trendsättande community garden*
   - *Malmö – Sveriges första stadsdelsträdgård*

2. New York.....25
   - *Liz Christy Community Garden*
   - *BK Farmyards*
   - *Compost for Brooklyn*
   - *Compass Green*
   - *Bell Book & Candle / Roberta's*
   - *Georgia's Rooftop*

3. Malmö.....69
   - *Barn i stan / Seveds odlingsnätverk*
   - *Mykorrhiza*
   - *Drömmarnas Hus*
   - *Glokala Folkhögskolan*

4. Röster om stadsodling i framtiden.....111

5. Referenser & lästips.....126

En ny grön våg tar fart – inom städerna

»Vi ville skapa något vackert mitt i all bråte. En lugn och trygg plats dit människor kunde komma och koppla av och känna sig hemma.«

Denna lågmälda ambition – här formulerad av stadsodlingens *grand old man* Donald Loggins – var startskottet på en utveckling som vi i Malmö bara sett början på.

Våren 1973 förvandlade Loggins tillsammans med ett gäng miljöintresserade konstnärsvänner en gammal skräpig rivningstomt till en grönskande oas på ett i övrigt ruffigt nedre Manhattan. Det blev den första *stadsdelsträdgården* i New York och trenden spred sig snabbt över staden och vidare över Nordamerika. En världsomspännande stadsodlingstrend var född. När de sista ändringarna görs i denna bok, i januari 2012, har trenden nått Malmö med kraft. Kanske är det början på en ny grön våg vi ser.

Donald Loggins menar att historien nu upprepar sig. Dagens stadsodlingstrend har mycket gemensamt med den som var aktuell när han var ung. Då var odlingen en protesthandling i en stad som brottades med arbetslöshet och usel ekonomi, och där det föddes en längtan efter något annat.

Men stadsodling är globalt sett ingen ny företeelse. FN:s livsmedels- och jordbruksorganisation, FAO, uppskattade år 2010 att 130 miljoner stadsbor i Afrika och 230 miljoner i Latinamerika idag bedriver jordbruk, främst i form av trädgårdsodling, för egen konsumtion eller för att få en extra inkomst. Och i så vitt skilda städer som Havanna och Detroit har omfattande odlingar vuxit fram som en nödvändighet för stadens befolkning. Dessa fenomen ligger dock utanför denna boks ramar.

Vi har inte haft som mål att ge en komplett historik eller en heltäckande bild av stadsodling som fenomen. Den boken skriver någon annan. Vi har helt enkelt sökt upp de initiativ – i New York och Malmö – som vi varit nyfikna på. Det handlar om människor som odlar och skördar växter och grönsaker i städernas mellanrum; på tak, i parker, på innergårdar och på försummade platser – mitt bland hus och bilar. Vissa odlar för att de vill ha mer grönska i stadsrummet, för att skapa grannsämja och attraktivare bostadsområden. Andra för att odlingarna kan skapa sysselsättning och ge näringsrik mat och bättre hälsa bland människor i utsatta områden.

I grunden finns vår fascination för den urbana människans längtan tillbaka till naturen. Vad är det som driver oss att stoppa våra händer i jorden och förvandla outnyttjad mark till grönsaksodlingar, även om vi inte måste? Dessutom är det lockande att tänka sig en framtid där gränsen mellan stad och land flyter ihop, där stadens mark kan användas som en resurs för att producera mat – bli till åkermark. Vissa menar att vi i västvärlden snart måste ta städernas mark i anspråk för att klara vår framtida försörjning.

Vart kommer då det ökade intresset för att odla i staden att ta vägen – vilken roll kommer stadsodlingen att få i framtiden och vilka behov kommer den att kunna fylla?

Enligt FN:s bedömningar kommer två tredjedelar av världens befolkning att bo i städer år 2030. Och i en rapport från 2010 lyfter FAO fram just stadsjordbruk som en viktig strategi för att skapa hållbara städer. Det betyder att många frågor snart kommer att ställas på sin spets. Kanske är det som en av våra intervjupersoner sagt, att »allt som görs för att öka mängden bladyta i en stad är av godo, och en insats för att rädda världen.«

Vår tanke med boken har varit att med konkreta exempel väcka en lust att odla – och samtidigt visa att staden faktiskt kan vara en resurs i utvecklingen av det hållbara samhället. Vi hoppas att vi lyckas föra vidare några av de tankar som de vi träffat har förmedlat till oss. Boken ger inga färdiga svar men visar på stora möjligheter. Skulle den ge upphov till nya projekt och samarbeten, i Malmö eller i New York, så blir ingen gladare än vi.

För vem har vi då främst gjort den här boken? För alla som är intresserade av miljö, innovativ odling, hållbar stadsutveckling och social hållbarhet – och alla andra som gillar att bli inspirerade av människor som hittar lösningar istället för att stirra sig blinda på problem.

/Johanna G Jimenez, författare
Henrik Eklundh Paglert, redaktör och förläggare
Malmö 2012

Stadsdelsträdgård är ett begrepp som lanserats som en motsvarighet till community garden *av forskaren Marie Larsson i avhandlingen »Stadsdelsträdgård – plats för gemenskap och kreativa processer«.*

NÅGRA ORD TILL VÅRA INTERVJUPERSONER

Dokumentationen från New York gjordes under en intensiv månad sommaren 2011, när en värmebörja drog in över staden. Materialet sammanställdes och formgavs under hösten och vintern 2011. Malmödelen gjordes mellan hösten 2009 och januari 2012. Det är många timmar som vi plöjt ner i vårt projekt sedan tanken föddes att göra en bok om den spirande stadsodlingstrenden i Malmö och dess rötter i New York, där mycket av det vi idag ser i västvärldens städer startade för 40 år sedan. Det har varit fantastiskt lärorikt att göra den här boken och, inte minst, att träffa alla inspirerande människor i Rosengård, Sofielund, Slottsträdgården, Brooklyn, The Bronx och på Manhattan. När vi nu skriver de sista raderna vill vi rikta oss särskilt till alla er odlare: tack för era kloka ord och tankar, för er smittande drivkraft och för att ni gett oss förtroendet att berätta om ert engagemang. Tack för att ni tagit er tid och delat med er så öppenhjärtigt. Genom era handlingar visar ni att det går att skapa en hållbar framtid tillsammans – i staden.

/ Johanna G Jimenez och Christian Jimenez

Lisa Ising i Slottsträdgården under pionjärtiden. Tanken att skapa en gemensamhetsträdgård i Malmö väcktes i samband med en resa till New York. Det skulle ta fyra år för henne och vänföreningen som hon drog igång 1994 att gå från idé till färdig trädgård.

FOTO BIRGITTA OLSSON

MALMÖ: Ingen slottsträdgård utan New Yorks gerillaodlare

Slottsträdgården, Malmös första trädgård som anlades specifikt för att allmänheten skulle kunna komma och odla, breder ut sig nedanför vallarna till slottet Malmöhus. Det här är en populär plats för många malmöbor; en plats för inspiration och rekreation. Här finns odlingar av många slag: frukt- och grönsaksland, kökträdgård, örtagård, perenner och en rosenträdgård. Här finns en rad tematträdgårdar, som Insektsträdgården, Linnéträdgården och den japanska trädgården.

Idag används trädgården, som sköts av Malmö stads slottsträdgårdsmästare John Taylor, även till rehabilitering och undervisning. I en del får skolor och förskolor ta ansvar för var sin odlingslott. I lotten intill träffas ett gäng odlingsintresserade grannar från Seved i Malmös sydöstra delar. Mitt i grönskan finns även Slottskaféet som drivs av Tareq Taylor, känd från matlagningsprogram på SVT. Den årliga trädgårdsfestivalen och höstens skördefester lockar mycket människor.

På något sätt känns det som att Slottsträdgården alltid legat där, mellan Malmös två äldsta offentliga parker. Kungsparken, på den ena sidan, invigdes år 1872 av kung Oscar II och återspeglar den tidens ideal med slingrande stigar och exotiska träd. Och på den andra sidan Slottsparken med sina öppna fält och den omisskänliga väderkvarnen av holländsk typ, som uppfördes år 1851 då den ersatte stubbamöllan från 1600-talet som brunnit ner. Men själva Slottsträdgården är betydligt yngre. Den kom till först 1998, tack vare en grupp eldsjälar och en synnerligen ihärdig initiativtagare.

När vi träffar Lisa Ising sommaren 2011 har det gått tretton år sedan hennes skötebarn blev till – efter fyra års kamp.

»Jag brukar säga att jag har tre barn. Det är mina två döttrar och så Slottsträdgården«, skrattar Lisa Ising som idag jobbar som frilansjournalist och bor i Lund.

I mitten av 1990-talet var hon ung kulturarbetare och levde som trädgårdslängtande singel i en lägenhet utan balkong i Malmö, och bar fortfarande sitt flicknamn Elisabeth Bergenfeldt. Hennes dröm om en gemensamhetsträdgård mitt i Malmö växte fram i samband med en längre tids vistelse i New York. Det var där som hon kom i kontakt med gerillaodlingsrörelsen: människor som ockuperade rivningstomter och förvandlade dem till gröna oaser – som tog plats i gaturummet på ett sätt som var okänt hemma i Sverige. I dessa öppna miniparker kunde vem som helst njuta av grönskan och få en paus från stadens larm. Hon slogs av människors uppfinningsrikedom och förmåga att dra igång alla möjliga typer av kreativa verksamheter. Det var medborgarinitiativ som kombinerade musik, konst och miljö, och ingen brydde sig om att be myndigheterna om lov. Kontrasterna till storstadslivet som Lisa Ising hittills kände det, var enorma.

»Jag älskade de vackra, mystiska odlingarna på ödetomterna på Lower East Side, och grönsaksmarknaden Farmers Market på Union Square på Manhattan där alla grönsaker är odlade lokalt strax utanför stadens gränser«, säger hon.

»Jag inspirerades av newyorkbornas engagemang i sin närmiljö. Det verkade så självklart för dessa människor att ta plats och bruka sin egen stad, berättar Lisa Ising.

Det var en nyttig erfarenhet att bo i New York, och resan gav många nya perspektiv, berättar Lisa Ising, som i Sverige

ofta upplevde en irriterande tröghet och uppdelning mellan miljöengagerade och de som sysslade med kultur.

»Antingen var folk fältbiologer eller miljöaktivister eller kulturarbetare – och det sociala engagemanget verkade vara helt överlämnat till det offentliga.«

New Yorks odlingsrörelse förenade alla delar.

»Vad som grep mig så starkt i New York och USA över huvud taget, var den naturliga kopplingen mellan miljö, natur, kultur och socialt engagemang.«

Samtidigt vill hon inte romantisera newyorkbornas engagemang.

«Man ska inte glömma att odlingsprojekten ofta var ett tecken på desperation i stadens mest utsatta områden, där det fanns problem med droger och kriminalitet. För människor som kände sig övergivna av myndigheterna var detta ett sätt att hjälpa sitt område på egen hand. I Sverige är problematiken snarare den omvända. Här är vi istället överbeskyddade och myndigheterna styr och ställer åt oss. Här längtar vi efter att få tillbaka initiativet och att själva få påverka vår närmiljö.«

USA-vistelsen väckte en längtan hos Lisa Ising att börja odla tillsammans med andra – i staden, hemma i Malmö. Hon hade länge saknat kopplingen till jorden och naturen, och en tanke började växa: Varför inte sprida stadsodlingskulturen till Malmö? Kanske skulle då fler människor få uppleva naturen på egen hand och göra sina egna erfarenheter av att odla.

Tillbaka i Sverige besökte hon de platser hon kände till, och som på något sätt hade likheter med det hon sett i New York. Rosendals trädgård i Stockholm och Skansens årliga trädgårdsfest fick fungera som inspiration.

»Men jag ville absolut inte att det skulle bli någon tjusig plats eller kulturellt finrum. Det skulle vara folkligt och ligga centralt så att det kunde bli en angelägenhet för alla Malmöbor«, förklarar hon.

»Jag ville skapa en plats för odling för alla som inte hade möjligheter att odla: ensamstående, trötta, gamla, rörelsehindrade, fattiga, ungdomar, barn, sjuka... alla de som av olika anledningar ville odla men inte hade någon egen jordplätt att göra det på«, förklarar hon.

»Jag hade varit reporter så länge och skrivit om andras engagemang. Nu längtade jag efter att få sätta händerna i jorden, istället för att skriva om andra som gjorde det. Men jag tyckte att det skulle vara mycket roligare att odla ihop med andra än att göra det ensam.«

Var trädgården skulle ligga hade Lisa Ising först ingen aning om. Hon tog telefonkatalogens stadskarta till hjälp för att hitta den perfekta platsen i centrala Malmö. Och hon fann en sådan plats. Ett två hektar stort område, alldeles intill slottet, som legat obrukad i över tio år.

Här, visade det sig, hade Malmö stad tidigare haft sitt trädgårdsmästeri, men sedan det lagts ner på 1980-talet låg marken oanvänd.

Lisa tog kontakt med dåvarande stadsträdgårdsmästaren Gunnar Ericson. Han berättade att det redan fanns planer för området: ett vinnande arkitektförslag på en visningsträdgård som snart skulle realiseras – så det var bara att glömma odlingsdrömmarna.

»Då bad jag honom om att få lägga fram mitt förslag för berörda, men jag behövde hans adressregister för att veta vem som skulle bjudas in till presentationen. Det fick jag och inom en vecka hade jag adresserna till alla politiker och tjänstemän, organisationer och folk inom trädgårdsnäringen, fackfolk och landskapsarkitekter«, berättar Lisa Ising.

Hon samlade ihop vänner och bekanta, som direkt tände på idén. Tillsammans började de formulera projektplaner och förbereda ett stormöte. Uppslutningen blev massiv och på plats fanns många med inflytande från kommunen, skolvärlden, Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen.

»Det var rena väckelsemötet. Folk ställde sig upp och berättade om hur de längtat efter en liknande verksamhet. Alla hade sina idéer, och det handlade om allt från arbetsträning och rehabilitering för utbrända människor till att rätt och slätt skapa en skön plats att vara på.«

Slottsholmen är historisk odlingsmark. Den här bilden togs år 1922 av Herman Håkansson, som under några år på 1920-talet bodde med sin familj i en tjänstemannabostad på Malmöhus slott. Kvinnorna på bilden, Hermans fru Valborg med en väninna, sitter i den odlingskoloni som fanns på Slottsholmen och som tillhörde de anställda. På bilden syns även kanontornet och gaveln till fängelsebyggnaden som revs när Malmöhus slott byggdes om till museum. Bilden ingår i Hebrandska donationen, en gåva till Malmö Museer från Torsten Hebrand, son till Valborg och Herman Håkansson och född på slottet år 1924.

FOTO HERMAN HÅKANSSON / MALMÖ MUSEER

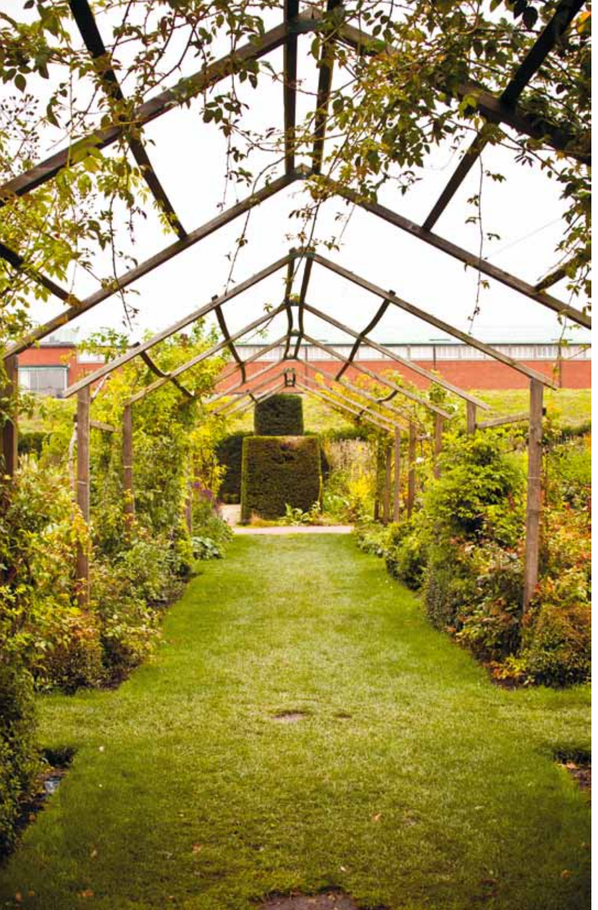

Tack vare den breda uppslutningen och en så positiv respons blev det möjligt att riva upp det vinnande arkitektförslaget.

Odlarpionjärerna bryter ny och fornminnesskyddad mark

1994 bildades Vänföreningen Slottsträdgården och med den startade arbetet på allvar med att bearbeta politiker, hålla medierna varma, och inte minst engagemanget inom föreningen uppe i väntan på att frågan skulle uppmärksammas inom kommunen. Dessutom var marken fornminnesskyddad så stadsplanen skulle behöva ändras.

»Men det var Slottsparken eller inget, kände vi. Alla andra platser som kommunen föreslog låg för långt från centrum«, säger Lisa Ising.

Stadsodling var ett nytt fenomen i Malmö i mitten av 1990-talet, och det skulle visa sig att föreningens styrka – att den var så mångfacetterad – skapade svårigheter.

»Förvaltningarna inom kommunen bollade frågan mellan sig eftersom det var oklart var vi hörde hemma. Vi var ett socialt projekt samtidigt som vi var ett kulturprojekt – det var inte alls glasklart hur vi skulle definieras«, säger Lisa Ising.

I väntan på svar från kommunen hittade vänföreningen på alla möjliga saker för att bekosta verksamheten, bedriva lobbyarbete och hitta finansiering. De sålde vykort och mistelbuketter på stan, bakade morotskakor och raggade sponsorer.

»Folk blev nog smittade av vårt engagemang. Och kan man få med sig folk går det mesta att lösa, det lärde jag mig verkligen i det här projektet. Det var inga som helst problem att tigga ihop till tjänster och material. Till och med armén skänkte grejer. Till slut hade vi en hel lada full med trädgårdsredskap.«

Men rena pengar var desto svårare att få loss. Lisa Ising åkte till Stockholm för att uppvakta en lång rad riksorganisationer, däribland Naturskyddsföreningen, Kulturrådet och Trädgårdsförbundet, men överallt blev hon hänvisad till sin hemkommun; varför skulle de ställa upp om inte den egna kommunen gjorde det?

Lisa ägnade mer och mer tid åt det ideella arbetet och hennes vision växte till ett kall, som nästan blev en besatthet, i takt med att andra inom föreningen ledsnade.

»Jag jobbade som researcher på SVT och misskötte mitt jobb å det grövsta. Jag höll ju bara på med det här«, erkänner Lisa Ising medan hon bläddrar igenom de gamla tidningsklippen från tiden då Slottsträdgården kom till. Alla skånska tidningar följde nyfiket hur »Malmös första community garden« växte fram.

En bra bit närmare målet kom Slottsträdgården när ett koloniområde i östra Malmö skulle rivas för att ge plats åt nya järnvägsspår. Här kunde vännerna adoptera mängder av övergivna växter – men viktigast av allt – här fann de huset som skulle komma att bli trädgårdens kaffestuga.

En pensionerad SJ-arbetare, Ragnar Nilsson, skänkte sin kolonistuga till projektet – en stuga som fortfarande används som café i Slottsträdgården. Men det var först efter två år i en container, när bygglovet gått igenom, som man kunde montera upp stugan. Craafordska stiftelsen bekostade transporten och därefter raggades sponsorer till varenda spik, bräda, målarburk och hängränna.

Till slut blev det genom stadsträdgårdsmästaren som trädgården i sin helhet kunde förverkligas. En ny förening bildades där Malmö stad hade med representanter från gatukontorets stadsmiljöavdelning.

Hur kändes det att det blev kommunen som skulle driva vidare din idé?

»Det fanns en tid då jag kände att projektet inte riktigt tog den riktning som jag hade hoppats, att kommunen gick in för mycket. Men idag tror jag att det var enda sättet som ett sådant här projekt skulle kunna bli verklighet«, säger Lisa Ising.

»Det var mycket tack vare stadsträdgårdsmästarens stöd som kommunen vågade satsa prestige och pengar i ett projekt mitt i stadens gröna finrum, intill en fornminnesanläggning från 1500-talet. Många av oss var ju bara glada amatörer, men jag tror att han såg potentialen med en anläggning som växer ur invånarnas egna initiativ. Det engagemanget går inte att informera fram, men finns det måste man ta vara på det.«

När väl projektet tagits över av kommunen kom pengarna. Nu kunde slottsträdgårdsmästaren John Taylor anställas, en tidigare lärare på Hvilans Naturbruksgymnasium utanför Malmö. Ungefär samtidigt startades arbetslöshetsprojektet Gröna Jobb, och tio ungdomar kunde snart börja jobba som trädgårdsarbetare.

»John Taylor var perfekt för den rollen, vi var väldigt glada över att få med honom. Han var folklig och mycket kunnig. Nu kunde också föreningen få en praktisk roll«, säger Lisa Ising.

Den officiella invigningen ägde rum den 8 maj, 1998.

John Taylor tillsammans med ett gäng grönajobbare pausar från arbetet att anlägga Slottsträdgården. Året var 1998. FOTO BIRGITTA OLSSON

John Taylor, rikskänd efter sin medverkan i SVT:s Trädgårdsfredag, är idag trädgårdsmästare i Slottsträdgården i Malmö – sammanlagt tolvtusen kvadratmeter mark. Han är också vän av gerillaodling och har ofta en påse vallmofrön i fickan.
»Jag brukar plantera på fula platser som behöver lite blommor. Allt som görs för att öka mängden bladyta i en stad är av godo – för mig är det en insats för att rädda världen. Förr brukade man tala om Borneos regnskogar som världens lunga. Idag producerar Borneo kött istället för syre«, säger John Taylor och syftar på produktionen av soja som används som djurfoder i köttindustrin.
»I Malmö har vi bara 33 kvadratmeter grönyta per person. Så låg andel har vi knappt någon annanstans i Sverige. Men vi har gott om parker som kan användas till så mycket mer än vad som görs idag. Gräsmattor bidrar inte direkt till den biologiska mångfalden. En vanligt återkommande åsikt är att det finns hälsorisker med att odla mat som producerats i staden. Men vi kommer ganska snart att stå inför en situation där vi måste odla i staden. Även om det är förknippat med vissa hälsorisker.«

Sedan 2011 används tre fält i Slottsträdgården av andra än Slottsträdgårdens egen personal. Bland annat ett odlingsnätverk från Seved (läs mer sid 70) har fått möjlighet att odla på en plätt i Slottsträdgården.

FOTO BIRGITTA OLSSON

Lisa Ising då Slottsträdgården var ung.

»Det var pompa och ståt med sponsorer och politiker. Vi planterade ceremoniellt ett valnötsträd och det var bubbel och tal. Jag kände nog redan där att mitt mål var uppfyllt. För mig som burit på visionen så länge hade trädgården funnits där hela tiden. Men visst var det en fantastisk känsla.«

Några månader efter invigningen i maj 1998 lämnade Lisa Ising över stafettpinnen. Hon gick vidare till en redan etablerad trädgårdsinstitution, Fredriksdals friluftsmuseum i Helsingborg, för att tillföra erfarenheter från Slottsträdgården.

»Alla projekt har en igångsättare, en startmotor som är nödvändig för att projektet ska bli av. Jag kände att jag gjort mitt, nu fick andra ta över.«

När vi träffas för denna intervju, sensommaren 2011, är det skördetid och vi promenerar genom de vackra idegransbågarna som fanns här redan när Lisa kom hit för första gången. Idag leder bågarna genom flera idéträdgårdar och odlingsprojekt.

»Det är verkligen roligt att komma tillbaka och se hur Slottsträdgården har vuxit och utvecklas. Numera är trädgården en självklar del av Malmö, ofta använd i turistbroschyrer och omskriven i utländsk press. Det är ett privilegium att ha fått vara med om den här resan.« ■

»Det är egentligen väldigt konstigt att vi stadsmänniskor kunnat bli så fjärmade från vårt ursprung. Jag tror att vi alla har en längtan efter att odla. Den finns någonstans djupt inom oss, som en arketypisk referens«, säger Lisa Ising.